

dnes vážíme na Macchiavellim, nejsou jeho rady panovníkům. Nehledě k jejich mravní povážlivosti, jsou dnes prostě anachronismem. Čeho si na této knize vážíme, jsou její — moderně řečeno — sociologické poznatky, vážíme si odvahy autorovy pohleděti tváří v tvář faktům. A tak je tomu i s jinými knihami, jež chtějí buď všem lidem, nebo jednotlivým stavům dávat recept na život. Od této literatury musíme ovšem umět odlišovat knihy, jež dávají rady pro život vnitřní, který jest u všech lidí v hloubkách i na výšinách podobný. Takové knihy jsou nesmrtelné proto, že nedávají rad v pomíjejících okolnostech společenských nebo politických, nýbrž v nepomíjejícím světě hodnot duchovních a duševních. Sem náleží takový Epiktet, Marcus Aurelius, Tomáš Kempenský. To nejsou recepty na život, to jest skutečná životní moudrost čerpaná z nitra, nikoli ze zevnějšku. V tom jest veliký rozdíl. Kdo by si chtěl zaříditi život jenom podle receptů, podobal by se člověku, jenž by svoje vzdělání čerpal jenom ze slovníků, jenž by si chtěl osvojit hotové výsledky věd, aniž by se kdy pokusil seznat, jak se k těmto pravdám dochází. Jako nebude vzdělavcem nikdy ten, kdo by se naučil třeba nazpaměť naučnému slovníku, tak nedojde nikdy k vyrovnané životní moudrosti ten, kdo by chtěl zaříditi si život podle rozličných »návodů k použití«. Životní moudrost není jenom věcí rozumu, není jenom otázkou poznávání. Jest také věcí vůle, citu a intuice. Jenom krátkozraký doktrinář si zúží život na několik formulek a dá si klapky na oči. Ale život mu obyčejně strhne klapky nějakou těžkou katastrofou. O tom se však lze spíše poučit z dobrých románů, než ze sebe chytřejších rad a návodů pro život. I belletrie se obrací především k rozumu a k myšlení. V románě Balzacově, Tolstého, Dostojevského, Manna, Wassermanna najdeme často víc poznatků o lidské duši, než v sebe tlustších svazcích vědecké psychologie. Jenom tomu, kdo poznává život v plně jeho šíři, jest možno čerpat také poučení z knih, jež vědomě chtějí býti radami pro život. Všecky tyto zkušenosti vedou k tomu, že bývají podceňováni politikové, o nichž se říká, že mají svou moudrost z knih, že jsou profesory. Ale není to duch, jenž překáží u intelektuálů tohoto typu politickým úspěchům. Příklad politických intelektuálů renesančních, právě tak jako politický osud inteligence předválečné, válečné i poválečné ukazuje, že má-li vzdělaný duch v politice prospívat, musí být svobodný. Jinak platí: »Corruptio optimi pessima«. Právem napsal nedávno Werfel, že tam, kde hnije duch, působí jeho hnilobný zápach hrůzu andělům. Intelektuálovi a zvláště intelektuálovi politickému nesmí jít jenom o to, aby poznával, nýbrž i aby soudil, aby měl vůli změnit svět. Chladné posuzování zločinů své doby, souhlas dávaný mlčky jest hlavním hříchem Macchiavelliho, služebníka tyranů, který miloval demokracii, který neustále dělal, co nechtěl, protože byl člověkem velkého ducha, ale slabé vůle.

DR. C. HARAOUÏ:

BUDOUCNOST EVROPSKÉ POPULACE A KONFLIKT DOKTRIN.

Není vážnějšího problému pro budoucnost člověčenstva nad problém změn populace v různých zemích a u různých ras. Jestize, jak tvrdí někteří národohospodáři, obyvatelstvo zemí bílé rasy je odsouzeno k zániku a to tím rychlejšímu, čím je země civilisovanější, je budoucnost naší civilizace jistě velmi ponurá.

* * *

Nikde nejsou tyto populační problémy studovány s větším zájmem než ve Spojených státech severoamerických, neboť existence několika milionů obyvatelstva černé rasy na území této republiky je jedním z nejhlavnějších problémů její vnitřní politiky.

Nesmí nás tedy překvapiti iniciativa Američanů v této věci; projevila se založením Mezinárodní asociace pro vědecké prozkoumání populačních problémů se sídlem v Baltimore, Marylanda, U. S. A.,

kteřá již nyní má ve svých řadách nejčelnější odborníky všech civilisovaných zemí. Tato asociace vydává zprávy, určené svým členům, a které poskytují v těchto obtížných otázkách cenné informace.

Neboť je nutno si uvědomiti, že výklad statistik je často nesnadný. Statistiky nám udávají obyčejně procenta počtu narození za rok vzhledem k veškerému obyvatelstvu; ale takto získaná data nejsou přesně porovnatelná.

Tak v zemích, které jako Francie měly v posledních padesáti letech poměrně malý počet narození, se při rozřídění obyvatelstva ukázalo, že tu existuje velký počet starých lidí, kteří již nemohou mít děti, a že jich je mnohem více, než na př. v Německu nebo Československu. Odtud zdánlivě zmenšení procenta natality, které neodpovídá přesně skutečnosti.

Jestliže chceme respektovati tyto okolnosti do důsledků, musíme vztahovati počet narození nikoliv na veškeré obyvatelstvo, nýbrž na počet žen, které mohou mít děti. Ve stanovení jich věku existuje ovšem jistá libovůle. Všeobecně se sem zahrnují ženy mezi 16 až 50 lety.

Jestliže pak srovnáme, z tohoto hlediska, počet narození v různých evropských zemích, vidíme, že Francie daleko nezaujímá poslední místo. Vyjádříme-li počet narození v Německu a ve Velké Británii číslem 100, dostaneme pro různé evropské země tyto výsledky:

Rakousko	96	Francie	112
Německo	100	Československo	122
Britanie	100	Nizozemí	149
Estonsko	100	Italie	153
Švýcarsko	101	Španělsko	163
Lotyšsko	107	Polsko	176
Švédsko	102	Bulharsko	207
Belgie	108		

Jestliže dále srovnáme počet dětí, které přežily věk jednoho roku, ve Francii a v Německu, najdeme jich na 1.000 žen 66 v Německu, 74 ve Francii. Silnější přebytek počtu narození v Německu v nynější době pochází tedy výlučně ze silnější natality na konci 19. století, která způsobila, že mezi nynějším německým obyvatelstvem je mnohem méně letitých lidí, tedy méně úmrtí a více narození, ale to je výhoda, která se bude dobou neustále zmenšovati.

* * *

Svrchu uvedená čísla svědčí o tom, že natalita je zvláště slabá v těch zemích, které mnoho trpěly válkou v srovnání se zeměmi sousedními. To je zcela přirozené, neboť válka, která snížila počet mladých mužů způsobila, že mnoho mladých žen zůstalo svobodnými. Dále vyplývá ze statistik jiný fakt, který je statistikem sice konstatován, ale nediskutován, a to, že dobrovolné odřikání se dětí, které před padesáti lety bylo vlastní jen bohaté třídě se dnes rozšiřuje na veškeré třídy obyvatelstva, jakmile stupeň civilisace dosáhne určité úrovně. Pak ovšem se tu klade otázka, zda civilisované národy nejsou určeny k zániku, čímž se dotýkáme choulostivého bodu celého depopulačního problému.

V následujících úvahách nechceme přináseti rozřešení tohoto problému; pojednáme o metodě, kterou by bylo záhodno sledovati, aby se odkryly příčiny uvedeného zjevu a zvláště pak chceme upozorniti na spolehlivost některých metod, zdánlivě přesných, kterých chce užívati, s vyloučením všech ostatních, současná sociologie, což bude naší odpovědí na téze některých francouzských spisovatelů. A tím možná se nevzdalujeme tolik od původní otázky, jak by se na prvý pohled zdálo; neboť jen tehdy můžeme nemoc léčiti, jsou-li nám známy příčiny, které ji přivedly.

* * *

Jistí francouzští národohospodáři se honosí tím, že užívají metod čistě pozitivních. Nechtějí ničeho slyšeti o výkladech příčinami »morálními«, které s pohrdáním odmítají; připouštějí jen výklady příčinami rázu hospodářského, t. j. založenými výlučně na statistice. Docházejí pak k tomu závěru, že není žádného pevného zákona o populaci všeobecné platnosti, nýbrž že existuje tolik zvláštních zákonů, kolik je zvláštních společenských vrstev a že na př. moderní průmysl měl na natalitu dva různé vlivy, z nichž jeden následoval druhý: zprvu způsobil její vzrůst tím, že zvýšil všeobecně prosperitu, pak naopak ji ztláčil, když stroj počal vytlačovati dělnictvo. Myslím však, že popadneme-li věc za tento konec, nedojdeme vůbec k žádnému pevnému zákonu, platícímu pro určitou společenskou vrstvu a tím méně pro národ, pochopený jako celek.

Je to pochopitelné: zjevy hospodářského rázu jsou tak spleť, že opakování určité situace nebo dvou obdobných situací tu není možné a kdybychom určitému zjevu hospodářského rázu přisuzovali jen jednu příčinu a to rovněž striktně hospodářského rázu, došli bychom k tolika různým formulacím, kolik různých zjevů jsme studovali — to jest, neměli bychom vůbec žádného zákona, nýbrž jen abstraktní vyjádření konstatovaného faktu. Myslím tudíž, že jedinou věcí, kterou nutno si vytýčiti ve vědě národohospodářské, je rozlišiti a abstrahovati různé možné činitele určitého složitého zjevu a určití, jak by každý z nich hleděl působiti, kdyby účinkoval sám. Politická ekonomie, která je vědou složitou, měla by namísto izolování se a hledání výkladů sama v sobě používati neustále věd, které logicky předpokládá a na jichž výsledcích staví.

Neboť určitý zjev nabývá hospodářského rázu svými důsledky, tím že mění stav bohatství určité země nebo určité třídy; a příčina daného zjevu je hospodářského rázu rovněž jen tehdy, jestliže spočívá v určitém stavu nebo v určité změně bohatství. Pak ovšem je jasno, že

1. příčiny, nespádající do rámce hospodářských zjevů mohou míti důsledky hospodářského rázu; tak příčina, nezávislá na stavu bohatství, na př. náboženské hnutí nebo rozšíření se vyššího vzdělání mohou působiti na stav bohatství.

2. Příčiny rázu striktně hospodářského mohou míti důsledky hospodářského rázu jen tehdy, když uvedou přechodně do chodu druhotné příčiny, které v určitém okamžiku nutně vybočí z rámce hospodářských zjevů, ale budou pak moci býti studovány jednoduššími vědami: budou to na příklad různé tělesné stavy, nebo mechanické procesy, spadající do fyziky nebo do fyziologie, nebo různé city nebo představy, spadající do psychologie. Jinak řečeno, každá složitější věda buduje na základech, které jsou studovány vědami jednoduššími; nebo ještě původní příčina nějakého zjevu může býti hospodářského rázu, ale nikdy nemusí býti takovou řada příčin druhotných, zprostředkujících, ani příčina vyvolaná: tato, mnohem jednodušší, je nutně vždy mechanického nebo psychologického druhu.

* * *

Příklady, ostatně zcela schematické, osvětlí tuto věc. Předpokládejme, že v určitém prostředí chudoba dohnala obyvatelstvo věnovati se nezdravému zaměstnání, že to mělo za následek oslabení rasy a nakonec, pokles počtu narození.

Zde prvotní příčina této řady zjevů je rázu hospodářského, ale její účinek a tedy vyvolaná příčina depopulace jsou bezděčně podvědomé, mechanické. — Ale chudoba může donutit obyvatelstvo k vystěhovalectví a způsobit tím nakonec také jeho úbytek: prvotní příčina je tu opět rázu hospodářského, ale je tu nutno uvážiti psychologický moment, aby se vysvětlil její účinek, neboť tu vystoupí jako důležitý činitel úvaha a vědomé rozhodnutí.

Právě tyto zprostředkující momenty jsou národohospodáři, a sociology vůbec, ze zaujatosti přezírány; nestojí, podle nich, vůbec za úvahou; a právě proto, že se zabývají jen prvotní hospodářskou příčinou a konečným, rovněž hospodářským důsledkem, docházejí k závěru, že tento důsledek byl vyvolán přímo onou příčinou vlivem nějaké neznámé síly, jakýmsi působením na dálku, jak bychom mohli říci, a že celý děj nemůže býti ani determinován, ani pochopen. Jako dobří pozitivisté se omezují

na pouhé konstatování fakta, který ani nevykládají a ani tedy neanalyzují. Následkem toho považují pouhé, abstraktní vyjádření fakta za odůvodnění, za zákon. Zda by, právě naopak, neměla být předem určena příčina vyvolaná, na místo příčiny původní? Neboť jen ona může být nepochybně předmětem nějakého obecně platnějšího tvrzení, zatím co původní příčina může mít ty nejrůznější důsledky podle prostředí, ve kterých působí, t. j. podle zprostředkujících sil, se kterými se setkává, čili podle druhotných příčin, které vyvolává. Nutno tedy krok za krokem zjišťovati řadu okolností uvažovaného jevu; a jedinou věcí, kterou bude možno zevšeobecniti zákonem, bude možná tendence určitého činitele mechanického neb psychologického vyvolávati určité důsledky hospodářské aneb tendence určitého hospodářského činitele vzbuditi jisté důsledky mechanické neb psychologické; jinak řečeno, skutečné zákony národohospodářské by měly možná vyjadřovati jednak hospodářské důsledky příčin mechanických, nebo psychologické důsledky příčin hospodářských.

Tak vztah, který bývá vyslovován národohospodáři — že rozvoj primitivnějšího průmyslu v určitém kraji způsobí vzrůst natality a zavádění strojové výroby její pokles — nemůže mít obecnou platnost a nemůže tedy být považován za zákon. Je to jen empirické zevšeobecnění, více méně pravděpodobné, ale nikoliv přesný, věc objasňující zákon, neboť nevyjadřuje ani fakt mechanicky nevyhnutelný, ani všeobecně platný sklon lidské povahy. Je zcela možné, že v určitém místě rozmach průmyslu nezpůsobí vzrůst populace, jestliže s ním souvisí přílišný rozvoj prostopášnosti a může se státi, že zavádění strojové výroby nezpůsobí pokles obyvatelstva, jestliže s ním přicházejí určitá fiskální opatření, nebo nějaké náboženské hnutí, zkrátka činitelé, kteří mohou podpořiti vyšší natalitu. — Ale co zůstává naopak pravdivé a co se může státi předmětem zákona je to, že zvýšení blahobytu rozvojem průmyslu nebo následující pak pauperismus budí takový duševní stav, ve kterém hlava rodiny je spíše nakloněna k zvětšování, nebo později k zmenšování rodiny. Ale pak je zcela jasné, že každá jiná původní příčina, která vzbudí stejný duševní stav, bude mít totožné následky, a že každá příčina, která by jej mohla pozměniti, by měla za účinek potlačení oněch následků. Jedním slovem hospodářské příčiny působí obyčejně jen tím, že vzbudí v lidech pohnutky jednati tak či onak.

* * *

Chceme-li uplatniti tyto poznámky v problému depopulace, jak se jeví v současné společnosti, musíme především určit, která je toho příčina původní nebo příčina předešlou vyvolaná. Všimněme si, že tato příčina může být jen biologická nebo psychologická. Byla by biologickou, kdyby spočívala, na příklad, v oslabení plodivosti a v jakémsi úpadku fyziologické energie rasy; ale pak bychom si těžko vysvětlili zjev, že zmenšování natality se jeví, ač v různém měřítku, ve všech zemích a u všech ras evropských. Ostatně, mezi mnohými teoriemi, zabývajícími se touto otázkou, jen dvě se uchylují k tomuto výkladu a jsou autory zcela právem odmítány jako příliš omezené a nepostačitelné; prvá, lékařská, hledí vysvětliti vše rozšířením pohlavních nemocí, druhá, Spencerova, předpokládá, že pokles plodivosti musí kompenzovati rozvoj činnosti intelektuální. Veškeré ostatní teorie předpokládají nějakého psychologického prostředníka; vyvolaná příčina poklesu či vzrůstu natality se tu jeví jako vědomá, chtěná: je výsledkem rozhodnutí jednotlivcov — kteréžto rozhodnutí je právě třeba vysvětliti. Tak tedy příčina prvotní, hospodářská, sociální neb politická, poněvadž působí jen tím, že projde vědomím jednotlivcovým a vzbudí v něm vědomé pohnutky, účinkuje prostřednictvím příčin morálních, ať již je to národohospodářům po vůli nebo ne. Počet dětí ubývá proto, poněvadž okolnosti vytvářejí stav, ve kterém se chce, aby jich počet ubýval. To, myslíme, nepopře již nikdo.

Z toho všeho vyplývá jasně, že důvody, které hledí vyvolávati onu vůli omezovati počet dětí v rodině, mohou působiti na současnou situaci, že jestliže více různých vlivů dohromady může vyvolati onu vůli nebo lépe, jestliže tato může být vysvětlena jen souhrnem více vlivů a ne působením jen jednoho, že mnohá vysvětlení, navržená v dnešní době, mohou všechna skrývati zrnko pravdy, ale že žádné z nich, podáno samo o sobě, by nestačilo.

Poněvadž celé generace jsou výsledkem přirozeného pudu, jednoho z nejpřirozenějších a jednoho z nejsilnějších, nutno přiznati, že dobrovolné omezení natality vyžaduje podřízení se brutální tendence úvahám rázu rozumového, obezřelosti a dále, že to je umožněno jen za určité úrovně inteligence a kultury. Máme tu tedy co činiti se zjevem sociálním, který nemohl existovati za dob, kdy se člověk prostě řídil pudy, a který vyžaduje určité maximum civilisace.

Čím to tedy přijde, že se s ním shledáváme i v širších vrstvách a možná tam více než jinde, kde máme co činiti s chudobou, jak dokazují statistiky národohospodářů, jichž teorie jsme právě kritisovali? Bylo by překvapující, kdyby tomu tak nebylo, neboť: jestliže je zapotřebí určité úvahy, aby vznikla myšlenka a vůle omeziti své potomstvo, neznamená to, že by bylo obtížné to pochopiti, obtížné napodobiti druhé, kteří se tím řídí, leda že by snad styky mezi třídami byly příliš vzácné nebo silně omezené. Ve skutečnosti, kdyby člověk měl uskutečňovati onu myšienku krocením pohlavního pudu a odsouzením se k odříkání, nebyla by vůbec nebezpečná, neboť by vyžadovala neobyčejnou sílu rozumu, neustálou obezřelost a zcela nadprůměrnou vůli. Ale jakmile je tu možnost ukájeti své pudy a ošáliti při tom přírodu, ukáže se ona myšlenka v celé své teoretické jednoduchosti a praktické snadnosti. A bude to právě u dělníků bydlících v městě, kteří jsou více ve styku se zámožnějšími třídami, nebo u zřízcenců a menších úředníků, kde se bude moci v daném okamžiku nejrychleji rozšířiti, neboť zde potřeba ji zpřístupní, narazí na méně překážek v podobě sociálních, náboženských, patriotických neb morálních názorů. A tak ono zlo depopulace, zrozené za dosti pokročilého stavu kultury a ve třídách nejschopnějších předvídati, bude infikovati později městské a dělnické obyvatelstvo a teprve naposled třídy zemědělské, venkov. Jsme tedy oprávněni říci s jedním francouzským filosofem, že je to, v jistém smyslu, »civilisace, která snižuje natalitu«.

Neboť u vzdělaného člověka, právě proto, že hledí více do budoucnosti, existuje sklon, předem zajistiti dětem vše, čeho budou potřebovati v životě; míti dítě jen tehdy, kdy je jisto, že bude moci býti uživeno a vychováno. V přírodě je tomu naopak: ta oplývá tvory, hromadí zárodky, z nichž jen některé se vylíhnou, rozmnožuje jedince, z nichž jen někteří se udrží: přenechává tvorům samotným starost, aby životním bojem vynikli ti nejzdatnější, nejnadanější jedinci určitého druhu a tím bylo zaručeno jich zachování a pokrok. Metoda přírody spočívá v produkci množství, metoda člověka v pěstění jakosti. Člověk všude se snaší omezovati plodnost v přírodě, aby mohl používat, zlepšovati, těžiti ze všeho, co existuje. Ale jak se tento počet zdá na prvý pohled rozumný, přec jen má za důsledek ubití spontánnosti, síly pudů, vyschnutí zdravé mízy. A to je právě jedna z forem onoho věčného a tragického konfliktu přírody s rozumem.

Ale z předešlého nevyplývá, že zlo musí nutně nejvíce řádit tam, kde vzniklo; spíše vyklíčí tam, kde nalezne nejpříznivější půdu, jinými slovy tam, kde důvody, které nutí zmenšovati počet dětí budou nejčetnější, nejobecnější a nejsilnější, tam, kde důvody opačné budou nejméně přesvědčivé a nejtídnější. Nacházíme tedy v depopulaci tři nutné činitele, ale takové, že nepřítomnost jednoho z nich může zabrániti zjevu:

1. Myšlenku omeziti své potomstvo, pocházející z napodobování vyšších tříd, zkažených ale obezřelých, která vyžaduje, aby byla pochopena a adoptována, snadné komunikace a určité minimum uvažování, zkrátka dosti pokročilou civilisaci; ale v nejhudších krajinách, kde tento činitel chybí, příčiny, které jinde způsobují depopulaci, působí zcela jinak; na příklad ve francouzských départementech Basses Alpes, Lozère neb Aveyron se setkáváme s vystěhovalectvím, ale rodiny zůstávají početné; jiný příklad: Číňané.

2. Důvod, donucující adoptovati onu myšlenku, donucující k přemýšlení o této věci; tento důvod se mění s místem a třídou, o které běží: jednak je to chudoba, egoistické obávání se starostí, které působí děti, nebo strach z hladových krčků, obava před dělením zděděných statků, přání zajistiti dítěti budoucnost atd.: veškeré uvedené důvody, uváděné národohospodáři, mohou býti správné.

3. Nepřítomnost důvodů opačného rázu, na příklad nedostatek mravních neb náboženských

úvah, které odhalují ohyzdnost podobné vypočítavosti z hlediska mravního neb patriotického, a možná i nedostatek zákonných opatření, která by podporovala natalitu nebo snížila daňová břemena.

Z uvedeného je zřejmo, že chudoba, která je nejzávažnější příčinou obavy z četných rodin, je důležitým činitelem v depopulaci, ale nutno si uvědomiti, že působí v tom smyslu jen tehdy, když k tomu přispívají ostatní podmínky a že tedy možno jejímu vlivu zabrániti; snahy vychovatelů a zákonodárců, které se nesou v tom směru, mohou proto býti právě tak účinné, jako snahy, ostatně zcela platonické, národohospodářů. Bída je tedy jen příležitostí k depopulaci, podobně jako asi u monděnní ženy je to obava ze ztráty pěkné postavy (s tím rozdílem, že bída působí častěji a naléhavěji) nebo v případě volného soužití strach ze skandálu, který by způsobilo mateřství. Podobně francouzské dědičné právo, které spěje k rozkouskování majetku, působí v tom silně u venkovanů. Ale nejhlavnější a nejzávažnější příčinou, která je podporována brzy tou, brzy onou z výše uvedených okolností, je vzrůstající uvolňování se mravů, které dříve bylo neřestí jedné třídy a nyní je vlastní všem sociálním vrstvám; nedostatek doktriny a morální disciplíny, která by mohla nyní, kdy náboženská víra se zatemňuje a ochabuje, umlčeti egoismus a nízkou ziskuchtivost soukromých zájmů tím, že by vtiskla lidstvu společný ideál rodinného, sociálního a vlasteneckého života, která by dovedla vnutiti tento ideál, celé Evropě, ale zvláště pak Francouzům, kteří jen dříve a ostřeji pociťují stinné stránky moderní civilisace.

Je nepochybné, že chceme-li odvrátiti nebezpečí, které ohrožuje Evropu, musíme potírati veškeré druhotné nebo příležitostné příčiny depopulace, a na rozdíl od všeobecně rozšířeného mínění se domníváme, že určitá zákonná, fiskální neb národohospodářská opatření by nebyla bez výsledků. Ale při tom nesmíme zapomínati bojovati proti hlavní příčině od mravů a zvláště od výchovy nutno vše čekati, nemáme-li se jich obávati. Zdá se nám, že zvláště v našem případě sociální otázky jsou ve velké míře otázkami mravními. — Za druhé pak, jestliže lidstvo, přes všechny přechodní krise bude spěti díky pokroku vědy a průmyslu ke stále všeobecnějšímu blahobytu, možno očekávati, že místo systematického zmenšování se přebytku počtu narození nad počtem úmrtí dojde ke zjevu opačnému.

II.

Obrátme se nyní k Německu a zkoumejme pohyb obyvatelstva i jeho hospodářské ohlasy. Uvidíme z toho, co následuje, proč věnujeme zvláštní kapitolu stavu této otázky v Německu.

Až do roku 1910 stálý vzrůst německé populace zajišťoval trhu práce, jehož potřeby neustále rostly, potřebnou pracovní sílu; mimo to dovoloval průmyslu a obchodu všech druhů odbytu produktů výroby, která mohla zcela klidně sledovati vzestupnou křivku, rovnoběžnou s křivkou představující pohyb obyvatelstva.

Válka porušila tuto rovnováhu, Německo v ní ztratilo tři miliony civilního neb vojenského obyvatelstva; od roku 1914 do 1918 počet narození se značně snížil (úbytek se odhaduje na $3\frac{1}{2}$ milionu), po krátkém vzestupu po roce 1919, číslo narození doznává opětně, od r. 1925 stálou klesající tendenci. Pro rok 1929 je o 36.000 menší než pro rok 1928 (1.146.705 proti 1.182.477).

Jestliže konečně počítáme s počtem úmrtí, tu přebytek narození činí v Německu 340.733 v roce 1929 ($5,3\%$) a je o 102.562 nižší, než v roce 1928 (443.295, tedy 7%).

* * *

Četné argumenty, z nichž jedny jsou statistického, druhé sociálního neb morálního rázu, mluví ve prospěch pokračování tohoto pohybu denatality. Poněvadž úbytek počtu narození počal se projevovati již před válkou, možno říci, že v několika letech počet rodin bude rovněž klesati. Činil asi 9% v roce 1910, během války klesl na $4,1\%$; v letech, která následovala přerušeni nepřátelství stoupl na $14,5\%$, ale od roku 1925 zase ubývá; němečtí statistikové počítají, že od roku 1935 bude podnormální (8%) a v letech 1940 až 1950 bude kolísati mezi 6 až 3% . Tvrdí, že bude možno počítati

jen se 480.000 sňatky v r. 1940 (280.000 v roce 1945?) proti 513.000 v roce 1913, tedy v době, kdy počet obyvatelstva v Německu byl o více milionů nižší.

Z druhé strany pak, poněvadž města budou žádati na venkově přebytek obyvatelstva, který potřebují, venkovský živel, vlivem kterého Německo má přebytek narození, bude ubývat, zatím co městský živel, který — bezpochyby vlivem nynějšího hospodářského postavení — stále více zavádí »Einkindsystem«, systém jednoho dítěte v rodině — bude vzrůstat. K tomu nutno přičísti nepopíratelnou krizi mravnosti, kterou prochází velká města říše: Brumm odhaduje na 800.000 ročně počet potratů v řádných domácnostech, což podle něho je více než dvojnásobek předválečného čísla. Zkrátka všeobecný průměr počtu dětí na rodinu klesl na 1,93, zatím co se všeobecně připouští, že se musí rovnati třem, aby národ mohl normálně růsti.

Tento stálý úbytek počtu narození přivodí hluboké změny ve všeobecné fyziognomii německého obyvatelstva: Německo »stárne«. Neboť jestliže se díváme na pyramidu, která podle německého zvyku představuje obyvatelstvo říše, roztržiděné podle narození, vidíme, že zatím co tato pyramida spočívala v roce 1910 na široké základně (dětí a dorůstajících), tu tato základna se citelně ztenčila v roce 1930; zatím co pyramida jeví tendenci rozšířiti se ve svém středu (jednotlivci staří 30 až 40 let). A jestliže na okamžik připustíme, že poměr počtu narození a úmrtí se nezmění, tu najdeme, že mezi lety 1960 až 1975 pyramida by byla obrácená, větší část německého obyvatelstva by se skládala z jedinců starých 50 až 70 let. V roce 1910 Německo mělo na 58 milionů obyvatel 20 milionů dětí a 38 milionů dospělých. Nyní, v roce 1930, na 64 milionů obyvatel Německo má jen 18 milionů dětí proti 45 milionům dospělých.

* * *

Tato situace přirozeně upoutala pozornost německých statistiků, kteří se již zabývali možnými hospodářskými důsledky tohoto stavu věcí.

Je to trh práce, který bude prvním postiženým. Jakmile děti, zrozené v letech slabé natality dosáhnou věku, ve kterém si budou moci vyhledati řemeslo (14 až 16 let), bude se pocítovati skutečný nedostatek učňů. Jejich počet se odhaduje přibližně následovně (v tisících):

<u>1930</u>	<u>1932</u>	<u>1934</u>	<u>1936</u>	<u>1938</u>	<u>1940</u>
785	483	585	914	809	800

Kulminující bod krise bude rok 1933 se 465.000 učni. Jestliže pak až do roku 1936 jich počet bude provisorně stoupati, je to jen proto, že třídy z let 1920, 1921 a 1922, kdy počet narození byl poměrně vysoký, dosáhnou věku, kdy budou moci vstoupiti do podniků. Ale během následujících let se zase počnou pocítovati následky krise natality. K tomu se ještě přidružuje fakt, nezávislý na počtu narození, že počet dětí, které po vychození školy jdou přímo do učení, stále ubývá, zatím co počet těch, kteří vstupují do středních škol, neustále roste. Statistika německého ministerstva vnitra ukazuje, že zatím co v roce 1900 připadalo na 10.000 dětí, živě zrozených 497, kteří vstoupili na střední školu, rovnal se jejich počet 592 v roce 1905, 616 v r. 1910, 654 v r. 1915, 862 v r. 1920, 1.085 v r. 1926, 1.164 v r. 1927. Stejný zjev možno pozorovati na universitách: v období 1911 až 1928 počet vysokoškoláků se zvýšil o 55%, jestliže, z jedné strany, počítáme s faktem, že podle hospodářských statistik, tři čtvrtiny obyvatelstva (72,4%) pracuje od 14. roku, to jest po vychození »Volksschule« a z druhé strany s faktem, že úbytek počtu narození, spojený s častějším vstupováním dětí na střední školy, představující v roce 1930 deficit 520.000 výrostků proti r. 1928, možno odhadnouti, při aplikování poměru 72,4%, že ztráta, která tím nastává pro tento hospodářský rok, činí 376.480 dorůstajících obojího pohlaví. Takový je tedy stav věcí, který, jestliže se prodlouží, může rychle přivesti kritickou situaci v malých dílnách a závodech, které nemohou prováděti racionalisaci jako velký průmysl a nemohou z finančních důvodů zmenšiti počet nekvalifikovaných sil. Tato situace byla také přiznána veřejnou mocí, a ta způsobila, že pruský ministr obchodu a průmyslu adresoval různým korporacím

provolání, žádající zvýšení počtu učňů: je ještě příliš brzo, abychom věděli, jaké jsou jeho výsledky. Zjev, který se projevuje v nynější době u učňů (14 až 16letých) bude pocítován ve dvou letech v kategorii dělníků 16 až 18letých a tak dále. Vzhledem k nynějšímu počtu nezaměstnaných, důsledky které tento stav věcí by měl za jiných okolností na trh práce, jsou jistě nepopíratelně zmírněny. Jistí národohospodáři jako Zandmann a Arnošt Kahn si dokonce přejí, aby pro okamžik počet obyvatelstva říše se stabilisoval dočasným ubýváním počtu narození; při nynějším poměru narození a úmrtí obyvatelstvo říše by činilo podle výpočtu Institut für Konjunkturforschung v Berlíně 66 milionů v roce 1935 a 67,3 milionu v roce 1940.

Počet jednotlivců práce schopných (mezi 15 až 65 lety), který činil 35,100.000 v roce 1910, 42,750.000 v r. 1925 a dosáhl 45,460.000 v r. 1930, by klesl na 45,160.000 v období 1934—1936 a opětně by vzrostl v r. 1945 na 47,050.000. Ale podle úvah národohospodářů by bylo třeba, aby se počet narození rozhodně zvýšil od r. 1940, jinak počet práceschopných jedinců by klesl na 45,170.000 v r. 1950, 39,140.000 v r. 1965 a na 32,140.000 v r. 1975.

* * *

Stejně jako trh práce může i trh kapitálu býti dotčen ztenčením se obyvatelstva. Tak Kahn přičítá ve velké míře úbytku dětí v rodině fakt, že německé spořitelny, zcela vyprázdněné následkem inflace, měly zásoby 10 miliard v roce 1929 proti 17.500 milionům v roce 1911. Aby podepřel svoje tvrzení, podává výsledek statistických pozorování, která činil srovnáváním spoření 218 dělnických domácností o ročním příjmu 3.000 až 3.800 říšských marek. Ročně bylo uloženo v domácnostech:

	bezdětných	o jednom děcku	s 2 děcky	s 3 děcky	se 4 až 6 děcky
marek:	81,40	41,14	28,38	27,02	15,15

Úbytek počtu narození a zvláště úbytek četných rodin byl také vzat v úvahu, když bylo jednáno o omezení příštího programu staveb obytných domů v letech, která následují: jedná se tu o záměr snížit jejich počet ze 300.000 na 100.000 ročně. Jestliže připustíme, že se tu jedná zvláště o domky, jichž náklad přijde průměrně na 9.000 marek, dosáhlo by se tímto způsobem roční úspory 2 miliard říšských marek, které by tím byly uvolněny jinému průmyslu.

Ale naopak, změna všeobecné fyziognomie obyvatelstva, ono stárnutí, »Vergreisung«, o němž jsme se zmínili výše, zatíží stát novými břemeny; zatím co v období 1935—1940 počet jednotlivců, kteří představují produktivní síly, bude míti stoupající tendenci, bude rovnováha v roce 1941 porušena a pak naopak bude se zvětšovati počet těch, kteří nebudou moci pracovati, což bude míti nepřijemný vliv na úhrnný obnos starobní neb invalidní podpory.

Konečně tyto změny všeobecné fyziognomie obyvatelstva (méně dětí, více dospělých a starých) způsobí změny o potřebách. Třebaže není možno vypracovati tu číselně předpovědi, poněvadž tu přichází v úvahu mnoho různorodých, nepředvídatelných a těžko číselně zpracovatelných prvků, přece možno říci, že produkty, které nejvíce zajímají dospělé naleznou větší odbyt, zatím co trh zboží, které vyhovuje potřebám dětí se bude zmenšovati; podle pozorování Institut für Konjunkturforschung bylo již pozorováno, že ve srovnání s předválečným stavem poptávka po dětských oděvech, obuvi, hračkách je v Německu značně nižší. Je možné, že zmenšení počtu dětí ve školách přivodí zmenšení potřeby knih všeho druhu a také zmenšení počtu obyvatelstva. Ale naopak nutno očekávati zvýšení se poptávky po zboží, které potřebují nebo spotřebují dospělí. Tak na příklad, vždy podle pozorování ústavu pro zkoumání konjunktury, se dnes počíná přičítati ve velké míře zmíněnému stárnutí značné zvýšení spotřeby tabáku v Německu od konce války. Mimo to nutno přičítati jedině zmenšení kupní síly různých společenských vrstev fakt, že spotřeba piva nedosáhla v Německu dosud své předválečné úrovně. Stejně také nutno přičítati změně fyziognomie obyvatelstva vzrůst zábavních podniků všeho druhu (přednáškové a koncertní síně, divadla, tabariny atd.) a to nejen proto, že vyjímaje prvá léta

míru — dospělé obyvatelstvo pociťuje více potřebu zábavy, ale proto, že zmenšení počtu dětí mu dovo-
luje obětovati svému společenskému vystupování větší částky, které dříve spotřebovala četná rodina.

Z druhé strany zvětšení nebo zmenšení počtu osob, které se mohou ženiti neb vdávati ovliv-
ňuje rovněž větší nebo menší stavební ruch, jak jsme již výše podotkli a také větší a menší činnost
truhlářského a s ním souvisejícího průmyslu. Nutno tedy počítati se snížením se působností tohoto
trhu, jakmile v roce 1935 třídy slabé natality válečných let budou dospělé.

Stále zmenšování se počtu obyvatelstva v Německu ohrožuje také v poměrně blízkém budoucnu
onu »Weltpolitik«, která je ještě nejvyšším cílem mnoha současných národohospodářů a německých
politiků. Nemůže se zapomenouti, že to byl jen vliv silné natality, který umožnil Němcům, že mohli
vniknouti všude, do hlavních odvětví cizího obchodu a průmyslu: v hotelovém průmyslu, v bankách,
v obchodních domech si Němci zajistili pevné postavení: »Němci v cizině, píše jeden anglický konsul,
tvoří jakousi zahraniční provincii mateřské země a zaručují jí úplnou síť informací«. Zda Německo
si bude moci zajistiti dnes, kdy její emigrace je neustále menší, ono postavení, kterého kdysi s takovou
velkou snadností si vydobylo? Kdyby počet narození v Německu sledoval stále onu sestupnou křivku,
jak se to děje dodnes, čím by se stal argument »národa bez území«, »Volk ohne Raum«, který od
několika let je stále používán těmi, kteří usilují o to, aby Německu byly navráceny jeho bývalé kolonie?

Proto nebudeme se směti diviti, až jednoho dne hospodářské a sociální obtíže, ve kterých se
dnes zmítá německá říše, budou příznivě vyřízeny, že »Reich« počne provozovati aktivní demogra-
fickou politiku (»eine aggressive Bevölkerungspolitik«). Nedávné práce, ve kterých se ukázaly starosti,
o kterých jsme se již zmínili výše, a které mají za účel upozorniti již nyní německý národ na nebezpečí,
jehož vážnost byla ve Francii dlouho neznáma, mohou jednoho dne se státi predehrou oné budoucí
politiky.

VNITŘNÍ A ZAHRANIČNÍ POLITIKA.

A. VNITŘNÍ.

Nástupcem ministra financí dra K. Engliše stal se guvernér poštovní spořitelny dr. Trapl. Proti
jeho kandidatuře stavěl se národně-demokratický tisk, který si přál, aby ministerstvo financí dostalo
ministra z řad úřednictva tohoto resortu. Také sociálně-demokratická strana měla své námitky, po-
něvadž v obsazení tohoto resortu drem Traplem, který je příslušníkem čl. strany socialistické — byt se
politicky neexponuje — viděla porušení stranické a mocenské rovnováhy ve vládě. Proto jeho příchod
dal podnět k četným novinářským úvahám. Nový ministr financí dostal do vínků jednání o zahraniční
půjčce, která má využití francouzské nabídky; nové zahraniční půjčky má býti použito ke konver-
si tíživé 8% půjčky z r. 1922. Je přirozeno, že půjčka by musila býti schválena zákonodárnými sbory.
Vzhledem k tomu, že z úvěru 1300 mil. Kč jest velká část již zkonsumována, uvažuje se o kontra-
hování zahraniční půjčky ve dvou oddílech; jedna část — 50 mil. dolarů — by se použila ke konver-
si anglické půjčky, která jest splatná r. 1932, druhé části — 25 mil. dolarů — by se použilo pro domácí,
vnitřní investiční potřeby.

Agrární krise, hospodářská krise a jejich sociální reflexe velmi ztěžovaly spolupráci mezi koalič-
ními stranami. Napětí v koalici, nesoulad v koalici projevil se zejména 28. dubna, kdy republikánští
senátoři přišli s novými požadavky k osnově silničního fondu a k zákonu benzinovému, ač tyto poža-
davky byly proti ujednání mezi koalovanými stranami. Osnova zákona byla ve výboru přijata všemi
ostatními koaličními stranami, republikánští členové byli přehlasováni a z výboru technicko-dopravního
odešli, což jenom přiosťřilo napětí mezi republikánskou stranou a stranami socialistickými. Ale incident
byl poměrně hladce likvidován u vědomí nesnází, které by musely vzniknout, kdyby v koalici došlo
k zjevné roztržce. Otázka míchání benzínu s lihem — jak se zdá — bude působit ještě dosti potíží. Ne-
sporně by se touto cestou prospělo pěstitelům brambor, ale na druhé straně poukazuje se na značné